

ТЪРГОВСКАТА МРЕЖА МЕЖДУ ЛЕВАНТА, АМАЛФИ И ГАЕТА ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Райчин Райчинов

Икономическата революция започва в Италия. Италия е най-силно урбанизираната провинция на Римската империя. Има високограмотно население, добра пътна мрежа и по-силно развита традиция на градските занаяти, отколкото в други части на империята. По време на Готските войни (III-VI век) и нашествието на лангобардите (VI век.), някои градове са разрушени и никога повече не се възстановяват, но в по-голямата част от полуострова възстановяването е бързо. Италия има едно важно предимство в сравнение с останалата част от бившата Римска империя. Системата на вилите с почти самоиздържаща се икономика е развита като в никои други части на империята. Всъщност земевладелците мигрират в градовете, като по този начин ги превръщат в места за убежище в неспокойни времена. Така те съставят градски елит. Създават търсене на продукти от селските райони, както и на по-екзотични стоки, предлагани за продажба от търговците. Италианският град никога не е преставал (освен може би за кратки периоди по време на война) да бъде пазарен център и център на разменна икономика. Предимство на Италия е, че Константинопол може да е отдалечен и неефективен, но пристанищата, над които той упражнява номиналната си власт, все пак имат търговски привилегии в Егейско море и Леванта. Поради това Амалфи и Гаета дължат поне номинална лоялност на източния император. Именно през тези пристанища минават коприните и подправките, както и екзотични стоки от Изтока, които за първи път достигат до земите на Западна Европа. По този начин Италия се намира в търговската орбита на Константинопол. В обращение са

византийски монети, особено златният солид или номизмата, най-стабилната и уважавана валута, позната на средновековния човек.

Търговците, които търгуват в Италия и Средиземноморието, първоначално са поданици на източния император. Те са предимно сирийци и евреи. Първите изчезват от западната търговия към 800 г. или скоро след това. Евреите остават активни за по-дълъг период от време. След това и те постепенно напускат италианската сцена, прехвърляйки се в Германия, Източна и Централна Европа, където срещат по-малка конкуренция. По този начин те оставят свободно поле за италианците, които стават доминиращо търговско съсловие в Европа през цялото Средновековие.¹ Развитието на града и промените, които настъпват в неговата социална структура, оказват влияние върху търговията. Повишаването на ръста на населението респективно увеличава потребителите, които от своя страна са от различен тип социални групи.²

През X век градовете по Средиземноморието, владени от мюсюлманите, се отличават значително от тези на християнските им търговски партньори. Единствено Константинопол може да се сравнява по развитие, население, икономическа, социална и културна гледна точка.

Търговците от Италия и други европейски страни получават първото си образование в използването на сложни търговски практики от своите колеги от другата страна на Средиземно море, повечето от които са мюсюлмани, макар че някои са евреи или християни. От VII век нататък арабите не само разширяват военните си завоевания, но и успяват да развият търговията на дълги разстояния и международната търговия в мащаби, които надминават всичко познато дотогава. Затова и търговците от Венеция, Гаета, Амалфи и Бари се сблъскват с множество нови институции и инструменти за търговия, когато през VIII век отново се отправят през морето в търсене на печалба. Условието в ислямския свят по това време са изключително благоприятни за бързото и безпрепятствено развитие на търговията. В Мека, люлката на исляма, търговията прониква във всички институции и осигурява на търговеца голямо влияние върху държавните дела. Много учени хора на определен етап от кариерата си се препитават като търговци. Ислямът е може би единствената религия, която осигурява на търговеца

¹ N. G. J. Pounds. An economic history of medieval Europe, Second Edition 1994, p.105.

² Л. Симеонова, Пътуване към Константинопол. Търговия и комуникации в Средиземноморския свят, София, 2006, с. 19.

почетно място в обществото, като дори богословската терминология на Корана съдържа редица думи, заимствани от тогавашната търговска употреба. Сред мюсюлманите международната търговия е особено стимулирана от поклонничеството до светите места в Арабия, където всяка година се събират множество хора от цял свят. Много от тези поклонници изпълняват религиозните си задължения и в същото време продават местните продукти по маршрута, като се връщат у дома с чуждестранни стоки, от които се надяват да получат солидна печалба. Тук има уникална възможност търговци от далечни страни да се срещнат и да обменят информация. Нерядко търговецът, изкушен от описанието на някое непознато дотогава място, продължава пътуването си и след края на поклонението, като понякога дори се установява в страната. Оттам той пише на членовете на семейството си или на приятели с молба да го снабдят със стока, за която е намерил пазар, или пък изпраща у дома стоки, които смята, че могат да бъдат продадени там с печалба. Търговията обикновено се извършва чрез посредници или агенти, които са добре запознати с търговските обичаи на мястото. Най-големият принос на мюсюлманския свят към средновековния икономически живот е развитието на търговските методи, основани на писменост и записване. Това става възможно благодарение на високата степен на грамотност на тогавашните ориенталски търговци, което от своя страна се насърчава от факта, че писмеността е сравнително евтина.³ Грамотността на миряните във Византия и Италия през IX и X век не е на висотата на градското съсловие на мюсюлманските градове по Средиземноморието, но благодарение на контактите, чрез търговия и други, това се променя. Това допринася за просперитета и развитието на търговията. Особено за търговските центрове, разположени по южния бряг на Средиземно море.

Факторите, довели до възраждане на търговията, са много и комплексни. Но може да се открият някои по-важни и значими. Един от тях е безспорно просперитетът на Византийската империя при Македонската династия (867 – 1056). Започва отвоюване на някогашните римски територии. Това води до по-голяма вътрешна сигурност, което пък стимулира селкостопанското производство. Изтласкването на араби и сарацини от островите дава тласък на морската търговия на християнските народи.

³ А. Е. Lieber, *Eastern Business Practices and Medieval European Commerce*, *The Economic History Review*, New Series, Vol. 21, No. 2 (Aug., 1968), 230 – 231.

Друг фактор за възраждането на търговията е политиката на Саксонската династия в Германия (919–1024), която регламентира търговията и пазарите с дипломи. Целта е да се основават тържища с юридически регламентиран режим.⁴ Така например Павия се превъща в административен център, столица на т.нар. *Regnum Italicum*, като тук се срещат търговци от цяла Европа. От една страна, търговците от Амалфи, Гаета, Салерно, Венеция, които донасят стоки на лукса и подправки от Изтока, и от друга страна, англосаксонските търговци със своите коне, роби, вълна, лен и калай.⁵ Основаването на тържища се насърчава от кралете и едрите земевладелци, светските лица, а също и големите абатства, които гарантират юридическия статут на тържището и извличат данъци и такси от него.⁶

Корените на италианската търговска класа в Амалфи и Гаета започват от забогатяването от търговията. От простолудието до аристократите – след замогване започват да се занимават и с политика.

Амалфи и Гаета вземат участие във военните операции срещу арабите през IX и началото на X век, а на моменти пък оказват реална помощ на нашествениците. Херцогство Неапол е по-активно в борбата с арабите, защото търговията на града е по-малко значима за неговото благосъстояние, отколкото за другите две херцогства, но фактът, че зърното се внася от вътрешността на Южна Италия в Амалфи и в Гаета показва, че икономиката на кампанските пристанища изисква връзки и с ломбардските княжества. Освен това ролята на Салерно в тази търговия не може да бъде напълно изключена. Именно там ислямското злато се използва за изсичане на имитиращи монети от четвърт динар, наречени тари, които са основните пари на Южна Италия извън византийските провинции, както и в Амалфи. Печалбите от тази търговия помагат на определени семейства да установят властта си в Гаета в средата на IX век, а в Амалфи през X век, както и да консолидират, а след това и да укрепят своите режими. Запазените завещания на двама владетели на Гаета – Доцибилис I и Доцибилис II, показват много голямо богатство, с което те разполагат, като печалбите от търговия са най-очевидният източник. Притежанието на мелници също е важен аспект на тяхната власт като допълнителен източник на капитал и собственост. Херцогът на Гаета има

⁴ Л. Симеонова, *Пътуване към Константинопол*, с. 32.

⁵ Пак там, с. 27.

⁶ Пак там, с. 28.

монопол върху мелниците, които ги предоставя на други само при изключителни обстоятелства. В Амалфи броят на мелниците е много по-голям от относително малкото население. Въпреки че не са монополисти както в Гаета, амалфитанските владетели притежават достатъчно мелници и по този начин могат да се възползват от приходите. В тези, както и в други отношения, управлението в крайбрежните херцогства е много по-различно от това в ломбардските княжества. Позицията на херцозите по-скоро се крепи на богатството им, както и на остатъците от държавната хазна, така и на частната семейна собственост. Към това се допълва и ролята им на законодатели и военни лидери, както и контролът над местните власти и църквата, в която техните роднини получават високи постове. Византийските титли са важен елемент от легитимацията за по-новите династии на Гаета и Амалфи, въпреки че такива титли се използват в зависимост от това доколко се нуждаят от византийска подкрепа и съюз. С идването на Отоните през 960 г. и подкрепата на Пандулф Желязната глава (943–961) от Капуа, херцозите на Неапол и Амалфи се насочват към приятелство с Източната империя и техните документи отново се позовават на византийските им рангове, а херцогът на Неапол активно подкрепя византийското нашествие в Кампания през 969 г.⁷

Амалфи⁸

По крайбрежието на Амалфи релефът е с редуващи се долини, проломи и оврази, където морето навлиза дълбоко във вътрешността и има малко място за култивиране. Това е огромен варовиков масив, белязан от чести долини със стръмни стени, върху които ерозията на атмосферните фактори действа по такъв начин, че оставя място само за характерна растителност. С цената на много усилия малки площи от равнината се използват за отглеждане на малки маслинови дървета, понякога цитрусови плодове и лозя. Но тези малки оазиси на зеленина се съчетават със скалите, които са натрупани в огромни блокове, голи, на фона на открито море. Поради това единственото предимство на мястото е трудността, която не позволява достъп до него, освен откъм морето, което го превръща в идеално убежище от битките, окървавили Италия през V и VI век. Но това е една бедна страна и много оскъдните ресурси на територията със сигурност са

⁷ T. Reuter, *The New Cambridge Medieval History*, Cambridge University Press, 2008, 641 – 642.

⁸ P. Skinner, *Medieval Amalfi and Its Diaspora, 800–1250*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

причината, която тласка първите амалфитанци към морето и ги подтиква към търговия.⁹

Историческото начало на Амалфи е забулено в мъглата на времето. Когато се появява за първи път като независима държава в историята през IX век, Амалфи вече успешно защитава автономията си срещу могъщите си съседи - ломбардските владетели на Беневенто и Салерно. Подобно на Неапол и Гаета тя признава сюзеренитета на византийския император. В отношенията ѝ с Византия виждаме многократно ситуацията, която е общоприета в старата империя – винаги когато политически контрол е невъзможен, се приема номинално подчинение. Това, както и в случая с Амалфи, не е напълно лишено от практически и взаимно полезни резултати. Търговските привилегии, с които се ползват амалфитанците в Константинопол (свой собствен квартал) като поданици на Византийската империя и дипломатическите отношения между западните кралства и арабските държави са сред причините за търговското богатство на Амалфи и всички други итало-византийски градове, които успяват да използват напълно това уникално предимство.¹⁰

Във всеки случай свободата на търговия в големия емпорион на Босфора и особено в пристанищата на Северна Африка, дава на амалфитанците монопол, споделен единствено с Венеция, в продажбата на парадни и луксозни дрехи, подправки и други ориенталски продукти в Италия. Това им осигурява добра клиентела. Папите се възползват добре от ориенталските предмети, включително перли и скъпоценни камъни, инкрустирани бижута, гоблени, копринени одежди, бои, тамян, парфюми и многобройни подправки.¹¹

Отношенията на Амалфи и другите морски градове в Южна Италия с арабите имат два различни аспекта. Преди арабското завладяване на Сицилия (827 г.) те като цяло са в хармония с политиката на Византийската империя към Халифата и възникващите арабски държави в Северна Африка. Загубата на Сицилия и последвалят упадък на византийската власт в Южна Италия през IX век оставя Амалфи, Неапол и Гаета сами да се изправят срещу триумфиращите араби. Това

⁹ G. Coniglio, *Amalfi e il commercio amalfitano nel medioevo*, Estratto dalla Nuova Rivista Storica Anno XXVIII-XXIX - (1944-1945), Volume Unico, p. 4.

¹⁰ A. O. Citarella. *The Relations of Amalfi with the Arab world Before the Crusades*, *Speculum*, Vol. 42, No. 2 (Apr., 1967), p. 300.

¹¹ Пак там, p. 301.

предпоства предимство да следват независим курс в отношенията им с арабите. Въпреки че търговските интереси на Неапол в арабския свят са значителни, проблемът със защитата срещу силните съседи и териториалните интереси диктуват курса на неаполитанската политика спрямо арабите. Амалфи, от друга страна, няма териториални грижи и е защитен зад прочутите си укрепления, подкрепяни от значителни военноморски сили. Градът е невероятно проспериращ, а пристанището му - едно от най-оживените в Западното Средиземноморие през X век. Сред гражданите му търговците формират най-голямата и най-влиятелната група в градската политика. Търговските интереси надделяват над всички други съображения и налагат външна политика с наистина забележителна директност и последователност. Арабските пристанища в Северна Африка са най-близките и най-изгодни пазари и голям брой амалфитанци живеят там. Завладяването на Сицилия поставя под арабски контрол не само колониите Палермо и Месина, но и много важния жизнен път към Египет и Източното Средиземноморие, този през Месинския проток. Състояние на война или дори неприятелски отношения с арабите би нанесло непоносими загуби на корабоплаването на републиката на търговците и нейните граждани. Поради всички тези причини съжителството и дори сътрудничество с арабите е начин на живот и абсолютна необходимост, към която Амалфи се адаптира и използва.¹²

В тази връзка трябва да се каже, че италианците никога не са, а и не биха могли да бъдат напълно изолирани от останалата част на Средиземноморието. Поне до известна степен те винаги са поддържали контакти с араби, евреи и други. В продължение на дълъг период от време търговията може да е по-слабо развита, отколкото е потенциалът ѝ, но със сигурност никога не прекъсва напълно. Сарацините, които постепенно достигат до италианските брегове, грабят и плякосват, но същевременно установяват много близки търговски отношения с някои крайбрежни градове. Сред тях е и Амалфи, който през IX век е свързан с тях, с не по-малък интерес и приятелство, което позволява на търговците му да пътуват из цялото Средиземноморие, търгувайки с Африка и Изтока. Градът, заедно с други морски центрове по крайбрежието, а именно Салерно, Неапол и Гаета, сключва официално споразумение със сарацините (875 г.). На това споразумение напразно се противопоставя папа Йоан VIII (872 – 882), който през 873 г. се опитва да го провали,

¹² Пак там, р. 303.

през 877 г. се опитва да постигне откъсване на Амалфи от мюсюлманския съюз чрез плащане, а след като се проваля, налага на амалфитанците избора между запазване на съюза или отлъчване от църквата. Това не пречи на Амалфи да развива търговията си, балансирайки политиката си между политическите играчи в Италия.

Хоризонтът на търговията на Амалфи се разширява в периода след превземането на Сицилия (827г.). Обемът на трафика от Амалфи също се увеличава и този трафик се насочва към други пристанища в Леванта. Отношенията на амалфитанците с мюсюлманите от северното крайбрежие на Африка продължават да придобиват все по-голямо значение. Това се проявява с многостранна дейност, която се разпространява към всички посещавани пристанища – Кайро и Александрия в Египет, Антиохия в Сирия, Константинопол, пристанищата на Гърция, Испания и Адриатическо море.

Стоките, транспортирани до Италия, са предимно рафинирани продукти от Изтока, разкошно обработени тъкани, подправки, коприна, различни парфюми и аромати, изделия от злато и слонова кост, восък, изобщо всички стоки от екзотични страни и някои специфични за тях суровини.¹³

Гаета¹⁴

Територията на Гаета е наследник на римския град Формиа. До голяма степен остава загадка защо в края на VI век лангобардите, след като придобиват земите на Северна Кампания, не продължават да завладяват ивица земя между река Гариляно, Тиренско море и планините, които разделят крайбрежието от района около Монтекасино. От значение е обаче, че статутът на тази област в рамките на административното деление на Византийска Италия остава между Рим и Неапол. По този начин не е ясно кой от двата града има юрисдикция над нея, въпреки че някои доказателства изглеждат сочат, че в по-ранни времена тя има по-тесни връзки със старата имперска столица, отколкото с Неапол. Например в началото на VIII век по време на пътуването си от Византия, папа Константин (708-715) слиза на пристанището Гайете за кратък престой, преди да се отправи към Рим. Там той е посрещнат от „свещеници и от голяма тълпа от хора от Рим“. Документи, датиращи от VIII век също предлагат съществени доказателства за оцеляването и функционалността на

¹³ G. Coniglio, *Amalfi e il commercio amalfitano nel medioevo*, p. 5 – 7.

¹⁴ P. Skinner, *Family Power in Southern Italy: The Duchy of Gaeta and its Neighbours, 850–1139*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

административната структурата на огромните гаетански наследства на Римската църква, чието съществуване датира още от Късната античност.¹⁵ През VII век Гаета представлява защитен вал за лангобардите. При Аричис II (758–787), който укрепва и развива Беневенто като херцог, Гаета, която е част от владенията му, започва да увеличава населението си и да се развива, за да се превърне във важен пристанищен търговски център.¹⁶

След смъртта на Маринус I (839-866) структурата на властта се променя значително. Всеки от синовете му получава парче от територията на Гаета, като по този начин се образува мозайка от малки владения, чийто център, освен самата Гаета, са градовете Фонди, Траето, Суио и Каструм Аргенти. Всеки от наследниците построява редица укрепени селища, за да се защити. От този момент нататък всеки клон на фамилията запазва своята автономия, като в същото време признава номинално върховенство на рода, живеещ в Гаета, и поддържа тесни и живи взаимните си връзки чрез бракове между своите членове. Тази ситуация се запазва до началото на втората четвърт на XI век, когато през 1032 г. Гаета попада първо под властта на ломбардския принц на Капуа Пандулф IV (943-961), а след това под властта на княза на Салерно Гуаймар IV (1013–1052). От този момент нататък местната династия загубва върховенството си, но нейните членове не губят влиянието си върху местните дела и запазват контрола си върху по-малките селища, въпреки че ломбардските аристократи (от Капуа и Лацио) и Монтекасино се сдобиват със земя и власт в района главно чрез бракове с членове на местни семейства и дарения на абатството. Тази ситуация се запазва до 1063-1064 г., когато норманите, които превземат Капуа през 1062 г., разширяват контрола си върху Гаета. През следващите години принц Ричард (1058-1078) от Капуа разчленява територията на старото херцогство, като предоставя отделни замъци и селища на собствената си клиентела. Документи, издадени в Гаета и в нейния хинтерланд, показват участието на града в търговията на дълги разстояния. Търговски дейности се извършват от хора от Гаета в Неапол, както и от римляни, които идват в Гаета, за да купуват пипер, памук и коприна. Търговци от Гаета работят в Константинопол от X век, както и в Павия. Гаета играе значима роля в ранносредновековната търговия в Италия, въпреки че може би нейните търговци не

¹⁵ S. Cosertino, *A Companion to Byzantine Italy*, Brill, Leiden, Boston, 202, p. 422.

¹⁶ W. Chris, *L'Italia nel primo Medioevo. Potere centrale e societa locale*, Milano, 1983, p.122-123.

проявяват такава организация, сравнима с тази на Амалфи. Краят на политическата независимост на Гаета не слага край на търговската дейност, както показва фамилията Кабото, която управлява през късното Средновековие.¹⁷

Възраждането на търговията, а оттам и на градския живот в по-голямата част на Европейския континент през IX – XI век, обуславят развитието и просперитета на Амалфи и Гаета. Към края на X и началото на XI век демографският прираст, засилването ролята на адриатическите и тиренските портове, както и премахването на арабската угроза – не само по суша, но и по море, безспорно активизират градския живот и търговията. От историята на тези градове и тяхното развитие се откроява адаптивността на Амалфи и Гаета в условията на сложна политическа обстановка, в борбата на множество политически играчи за власт и надмощие. Тя се вижда в условията на ограничени ресурси и съумяването им да бъдат използвани по най-добрия начин за развитието и оцеляването на градовете. Тази адаптивност и дипломатичност, проявявана по най-практичния начин на тези малки градове държави, им позволява не само да оцелеят, но дори и да просперират. Амалфи се превръща в колос на средиземноморската търговия и дори във влиятелен политически играч на средиземноморската сцена със своите връзки и контакти през X – XI век. Лавирайки между големите политически фигури, Амалфи и неговите търговци играят в не малко случаи посредническа дейност между военните сблъсъци за политическо надмощие на властимащите. Може да се каже и да се направят достатъчно изводи за съвременните държави. Като например как по най-добрия начин да използват наличните дадености и ресурси не само за оцеляване, но и за просперитет, а също и за превъзване на недостатъците си в предимство.

THE COMMERCIAL NETWORK BETWEEN LEVANT, AMALFI AND GAETA IN THE MIDDLE AGES

Raychin Raychinov

The tenth century marked the beginning of a long period of almost continuous economic expansion of the Mediterranean nations. Amalfi and Gaeta are experiencing their own particular resurgence. Their rise is reflected in the establishment of a trade network and contacts, thanks to which they prosper both in terms of wealth and in terms of their

¹⁷ S. Cosertino. A companion to Byzantine Italy, 428 –429.

significantly growing population. The trade networks between the Levant, Amalfi and Gaeta are extremely important and indicative of the flourishing of trade and the development of cultural and social ties between Muslims, Christians and Jews in the period IX - XI century. Coming from the inherited Greco-Roman notion of the Mediterranean, medieval Christians consider it the center of the world.

Keywords: Amalfi, Gaeta, Levant, Trade, Mediterranean, Medieval;